

Maatschappelijk rendement Integrale Schuldhulpverlening

November 2007

COLOFON

Dit is een uitgave van

Maatschappelijke Dienstverlening Oldambt,
Stichting Welzijn Delfzijl en
Volkskredietbank voor Noord-Oost Groningen.

Redactie

Anka Hoven
mr. Jeroen Moolhuizen

In opdracht van

Harro Norder MBA
Jacques Galliard

Redactie-adres

Volkskredietbank voor Noord-Oost Groningen
mr. J.M. Moolhuizen
Postbus 130
9900 AC Appingedam

Citeertitel

MDO, SWD & VKB, *Maatschappelijk rendement integrale
schuldhelpverlening*, jaartal, p. -

Vormgeving en opmaak

mr. Jeroen Moolhuizen

Druk

Drukkerij 1984, Appingedam

Hoewel grote zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van dit rapport, aanvaarden MDO, SWD, VKB en de betrokkenen geen enkele aansprakelijkheid uit welke hoofde dan ook voor het gebruik van de in deze publicatie vermelde gegevens.

© 2007 Volkskredietbank voor Noord-Oost
Groningen, Appingedam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.

No part of this paper may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the authors.

Inhoudsopgave

1	INLEIDING	4
1.1	WAT IS INTEGRALE SCHULDHULPVERLENING?	5
1.2	DE ORGANISATIES	5
1.2.1	Historie Integrale Schuldhulpverlening	6
1.2.2	Historie MDO/SWD	6
1.2.3	Historie Volkskredietbank	7
1.3	DE SAMENWERKING	8
1.3.1	Diensten samenwerking	9
2	NOODZAAK ISHV	14
2.1	LANDELIJKE PROBLEMATIEK	14
2.2	REGIONALE PROBLEMATIEK	14
2.3	ONDERZOEK 'GELD EN RELATIE'	16
2.4	ONDERZOEK 'GELDPROBLEMEN OP HET WERK'	17
2.5	ONDERZOEK 'ARMOEDE EN ARMOEDEBESTRIJDING IN GRONINGEN'	17
2.6	ONDERZOEK NIBUD-ÉÉN VANDAAG	18
3	MAATSCHAPPELIJK RENDEMENT	19
3.1	VOORKOMEN MAATSCHAPPELIJKE KOSTEN	19
3.1.1	Kosten huisuitzetting	19
3.1.2	Kosten herhuisvesting	19
3.1.3	Kosten maatschappelijke opvang	20
3.1.4	Kosten extra beroep op bijstand	20
3.1.5	Kosten afsluiting gas, water en elektriciteit	21
3.1.6	Kosten uitval personeel door ziekte	21
3.1.7	Totaal voorkomen maatschappelijke kosten	22
3.2	VERGROTEN SUCCES GEMEENTELIJK SOCIAAL BELEID	22
3.3	TOENAME WELZIJN SCHULDENAAR EN OMGEVING	23
3.3.1	Sociaal	23
3.3.2	Maatschappelijk	24
3.3.3	Gezondheid	24
3.3.4	Re-integratie	25
3.3.5	Rendement ISHV: toename welzijn schuldenaar/omgeving	25
4	CONCLUSIES	27
5	AANBEVELINGEN	28
5.1	ONTWIKKEL EEN LANGE TERMIJN VISIE	28
5.2	BENOEM EEN 'SPEERPUNT-AMBTENAAR'	28
5.3	INTEGREER ISHV BINNEN WMO-BELEID	29

1 INLEIDING

Het hebben van schulden drukt zwaar op mensen¹ en kan zelfs zeer grote drama's tot gevolg hebben. Ter illustratie onderstaand artikel van een recent familiedrama in Hengelo.²

Hengelo: schulden dreven ouders tot drama

vrijdag 9 maart 2007 19:27

Financiële problemen zouden de reden zijn dat de vader en moeder in het Gelderse dorp Hengelo besloten zichzelf en hun twee kinderen van het leven te beroven.

De vader, die als enige het drama overleefde, wordt moord ten laste gelegd, zo maakte het Openbaar Ministerie (OM) vrijdag bekend. De familie liet vrijdagochtend via De Telegraaf weten dat er 'problemen' waren.

Brief

Volgens het OM blijkt uit een brief die in het huis is gevonden, dat de ouders (beide 44) vanwege schulden dinsdag zelfmoord wilden plegen en hun kinderen (11 en 8) en de hond wilden 'meenemen'. Vader en moeder gaven eerst hun kinderen en de hond een overdosis slaapmiddelen om daarna de medicijnen zelf te slikken. De moeder en de twee jongens stierven, de vader niet.

Politie doet onderzoek in Hengelo

Gelukkig moeten drama's als deze als excessen worden beschouwd. Het geeft echter wel aan dat we hier met problemen te maken hebben die grote impact op het leven van mensen kan hebben.

De MDO, de SWD en de Volkskredietbank verlenen sinds jaar en dag hulp aan mensen met financiële problemen. De financiering van deze (schuld)hulpverlening staat regelmatig ter discussie. Met deze notitie proberen we een bijdrage te leveren aan deze discussie door te kijken naar de andere kant van het verhaal; wat kost het als je geen hulp zou verlenen? Met andere woorden; wat is het maatschappelijk rendement van Integrale Schuldhulpverlening?

Deze notitie is bedoeld voor (gemeentelijke) bestuurders, hoofden van sociale diensten, beleidsmedewerkers en andere belangstellenden.

¹ Uit recent onderzoek van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, blijkt dat 48% van de Nederlanders met schulden slecht slaapt doordat zij schulden hebben.

² <http://www.elsevier.nl/nieuws/nederland/artikel/asp/artnr/142853/index.html>, geraadpleegd 27-04-2007.

In het navolgende zal eerst kort worden ingegaan op de organisatie(s) van Integrale Schuldhelpverlening en hoe aan de samenwerking tussen de verschillende organisaties wordt vorm gegeven. Daarna zal de ernst en omvang van de landelijke en regionale schuldenproblematiek worden belicht. Vervolgens wordt aangegeven wat goede integrale schuldhelpverlening maatschappelijk gezien oplevert. Daarna wordt afgesloten met conclusies en aanbevelingen over de aanpak van deze problematiek.

1.1 Wat is Integrale Schuldhelpverlening?

Bij (problematische) schulden zijn financiële en psychosociale oorzaken en gevolgen vaak verweven. Financiële problemen hebben immers ook belangrijke sociale en maatschappelijke consequenties (een triest voorbeeld hiervan zagen we in bovengenoemd krantenbericht). Ernstige schulden leiden tot verarming van huishoudens en ontwrichting van de totale leefsituatie. Problematische schulden kunnen mensen belemmeren in hun deelname aan de maatschappij.

Een integrale aanpak van schulden biedt daarom niet alleen financiële oplossingen voor gemaakte schulden, maar heeft ook aandacht voor budgetbegeleiding, gedragsverandering en voor de psychosociale factoren die samenhangen met de schuldenproblematiek.

Integrale Schuldhelpverlening (ISHV) dient de basis te vormen voor een gezonde financiële toekomst. De doelstellingen van ISHV zijn:

1. een doelmatige preventie;
2. vroegtijdige signalering en verwijzing;
3. het bieden van een integrale aanpak;
4. het voorkomen van recidive.

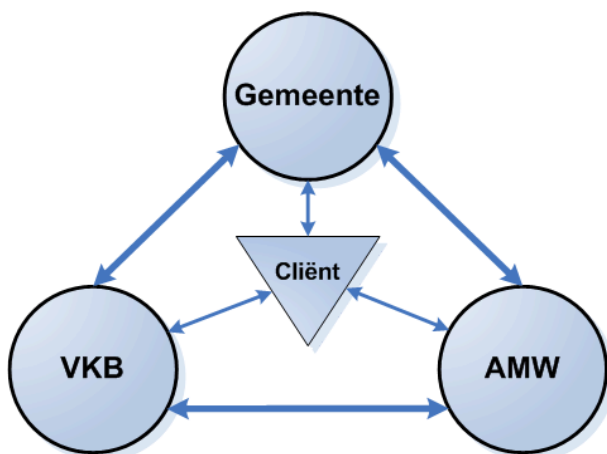
1.2 De organisaties

Integrale schuldhelpverlening gaat uit van een driehoeks-samenwerking tussen de volgende deelnemers:

- Gemeenten;
- AMW:
 - Maatschappelijke Dienstverlening Oldambt (MDO);
 - Stichting Welzijn Delfzijl (SWD).
- Volkskredietbank voor Noord-Oost Groningen (VKB).

De samenwerking is schematisch als volgt weer te geven:

Figuur 1. Samenwerking integrale schuldhulpverlening

1.2.1 Historie Integrale Schuldhulpverlening

Historisch gezien staat een tweetal notities aan de basis van de Integrale Schuldhulpverlening (ISHV) door de Volkskredietbank, te weten:

- 'Gemeentelijke schuldhulpverlening van het ministerie van SZW, mei 1996', en
- 'Handreiking lokale integrale schuldhulpverlening' door de NVVK, de VNG, Divosa en AMW, april 1996.

Deze notities hebben geleid tot een startconferentie op 19 februari 1998 in Bellingwedde. Daar werd besloten tot het opzetten van een schuldhulpbureau. De geformuleerde doelstellingen waren:

- Een doelmatige preventie;
- Vroegtijdige signalering en verwijzing;
- Bieden van integrale schuldhulpverlening;
- Het voorkomen van recidive.

Een van de uitgangspunten hierbij was dat het aanpakken van schuldenproblematiek werd gezien als gemeentelijke taak en dat gemeenten aan deze zorgplicht wilden voldoen.

1.2.2 Historie MDO/SWD

In augustus 2000 hebben de organisaties voor maatschappelijk werk, na overleg met de Volkskredietbank, een maatschappelijk werker aangesteld, die primair tot taak kreeg om de bijdrage van het maatschappelijk werk aan de samenwerking op het terrein van de schuldhulpverlening zo concreet en eenduidig mogelijk te formuleren;

In 2002 is een nota over deze samenwerking verschenen. Deze nota beschrijft de samenwerking in het kader van de integrale schuldhulpverlening tussen de Stichting Welzijn Delfzijl, de Stichting Maatschappelijke Dienstverlening Oldambt en de Volkskredietbank voor Noord-Oost Groningen. Met het verschijnen van deze nota is een einde gekomen aan een lang proces van voorbereiding tussen gemeenten, volkskredietbank en de instellingen voor maatschappelijk werk om uitvoering te geven aan de integrale schuldhulpverlening.

Daarbij is gebruik gemaakt van eerder ontwikkelde modellen en ervaringen. Er is gekozen om het maatschappelijk werk fysiek onder te brengen bij de Volkskredietbank. Dit heeft de samenwerking sterk bevorderd. Het samenwerkingsmodel was niet statisch. Daarvoor is op het terrein van de schuldhulpverlening ook teveel in beweging, maar het bood de betrokken partijen een goede basis om daadwerkelijk inhoud te kunnen geven aan een begrip als integrale schuldhulpverlening.

Het maatschappelijk werk heeft ten aanzien van financiële problematiek het volgende geformuleerd:

Doelstelling:

Cliënten leren omgaan met een beperkt uitgavenpatroon en (langdurig) ondersteunen bij het leren omgaan met bezuinigingskeuzes en het leren leven met de consequenties daarvan.

Doelgroep:

Mensen met onvoldoende inzicht in hun inkomsten en uitgaven, of zij die onvermogen zijn om hun financiën goed te beheren. Mensen die een nieuw bestedingspatroon moeten ontwikkelen, vanwege daling van het inkomen.

1.2.3 Historie Volkskredietbank

Op 1 november 1999 is een start gemaakt met schuldhulpverlening door het uitvoeringsorgaan de Volkskredietbank. De doelstelling van de Volkskredietbank is in artikel 3 van de gemeenschappelijke regeling als volgt geformuleerd:

De bank heeft, met uitsluiting van winstbejag, tot doel:

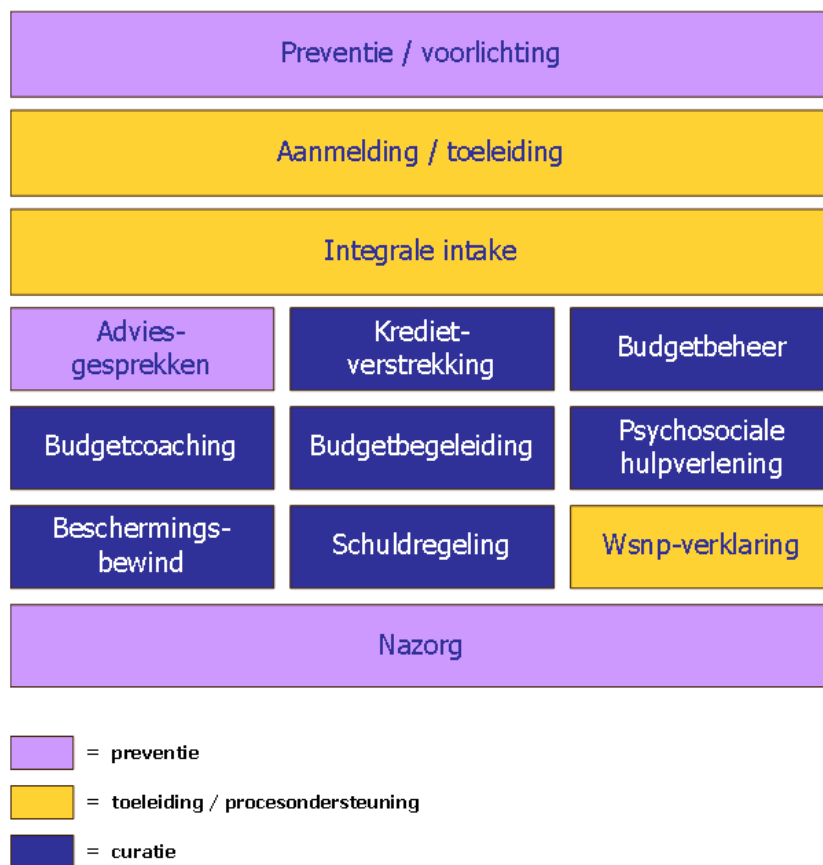
- a. op zakelijke en sociaal verantwoorde wijze in de behoefte aan volkskrediet te voorzien;*
- b. woeker en maatschappelijk minder gewenste vormen van volkskrediet te voorkomen;*
- c. hulp te verlenen bij het herstellen van het geldelijk evenwicht in het budget van hen die in financiële moeilijkheden verkeren of dreigen te geraken.*

De Volkskredietbank beoogd deze doelstellingen te realiseren in onderlinge samenwerking met de gemeenten en het Algemeen Maatschappelijk Werk. De ingezette lijn bij aanvang van de activiteiten was ook nadrukkelijk een gezamenlijke rol tussen deze drie partijen.

1.3 De samenwerking

Het totaalpakket van Integrale Schuldhulpverlening omvat een 13-tal diensten die in onderstaand schema zijn weergegeven.

Figuur 2. Totaalpakket diensten ISHV

In de navolgende paragraaf worden bovenstaande diensten kort toegelicht.

1.3.1 Diensten samenwerking

Preventie / voorlichting

Door preventief budgetteringscursussen en voorlichting aan te bieden, wordt geprobeerd te voorkomen dat mensen zich te diep in de schulden steken. De cursussen worden door de VKB en de MDO/SWD vanuit hun praktijkervaring zelf ontwikkeld. Voorlichting wordt regelmatig gegeven op diverse scholen, bijvoorbeeld tijdens een les maatschappijleer of op een ouderavond. Voor groepen 7 en 8 van de basisscholen is recent een nieuw lespakket ontwikkeld. De lessen worden door medewerkers van de VKB zelf verzorgt.

Aanmelding/Toeleiding

Zowel bij de VKB als bij de MDO/SWD kunnen mensen met problemen zich aanmelden. Mensen worden hierbij in een persoonlijk gesprek opgevangen en er wordt uitgelegd hoe de verdere procedure qua aanmelding verloopt. Indien iemand moeite heeft met de aanmelding wordt door de MDO/SWD hulp bij de aanmelding verleend. Hierbij wordt hulp geboden bij het invullen van het aanmeldformulier van de VKB en het uitzoeken van de benodigde stukken die moeten worden ingeleverd. Tevens schrijft de MDO/SWD een psychosociaal verslag, waarin de psychische achtergronden en gevolgen van de schuldensituatie in kaart worden gebracht.

DE DAGELIJKE PRAKTIJK

Gerrit en Jolanda

Gerrit (38) en Jolanda (35) melden zich bij het maatschappelijk werk aan voor hulp bij het oplossen van hun schulden. Er is haast bij, want er dreigt een woninguitzetting wegens een huurschuld. Ook is de energierekening blijven liggen en de eerste aanzegging voor afsluiting van het gas en licht ligt op de deurmat.

Gerrit geeft tijdens de telefonische aanmelding aan, dat ze moeite hebben met het invullen van formulieren. Ze zijn allebei laaggeschoold en vinden het moeilijk precies te begrijpen wat er van hun wordt gevraagd. Ook hun administratie is niet op orde. Papieren liggen verspreid door het huis en enveloppen worden niet meer opengemaakt. Toch wordt hen gevraagd om zo veel mogelijk papieren te verzamelen.

Een maatschappelijk werker komt bij hen thuis om hen toe te leiden naar de VKB. Het aanmeldingsformulier wordt ingevuld. Daarbij worden de vragen samen met hen doorgenomen, zodat ze kunnen volgen wat de maatschappelijk werker invult.

Tijdens het gesprek blijkt dat het voor de familie moeilijk was alle benodigde papieren te verzamelen. Het verzamelen van de stukken confronteert hen met hun financiële situatie en die confrontatie versomberd hen. Ze hebben ook niet alles kunnen vinden. Samen werken ze een stapel ongeopende post door en komen de benodigde stukken boven water. De maatschappelijk werker bespreekt ook de oorzaak en de psychosociale gevolgen van de financiële problemen. Zij schrijft hier een rapport over dat ze samen met het aanvraagformulier en de benodigde stukken naar de VKB stuurt.

Integrale intake

Spoedig na de aanmelding vindt een integrale intake plaats. In dit gesprek wordt de situatie en de ernst van de financiële problematiek in kaart gebracht. Als er geen toeleiding door de MDO/SWD heeft plaatsgevonden, wordt ook de psychosociale problematiek in kaart gebracht. Er wordt een plan van aanpak opgesteld waarin wordt aangegeven welke diensten worden aangeboden om te komen tot een passende oplossing en welke afspraken er zijn gemaakt met de cliënt.

DE DAGELIJKE PRAKTIJK

Joop

Joop (25) heeft een intakegesprek bij de VKB. Hij heeft zelf zijn aanvraagformulier ingevuld en de benodigde stukken aangeleverd. Tijdens het gesprek, waarin hem de werkwijze van de VKB is uitgelegd, blijkt dat hij nog enkele dingen moet regelen. Zo heeft hij nog een abonnement op de Leesmap, die hij moet opzeggen. Ook lopen er automatische incasso's, waardoor er betalingen vanaf zijn rekening worden afgeschreven. Deze moet hij stopzetten, want zijn rekening gaat gebruikt worden om het huishoudgeld op te storten. Hij gaat namelijk in Budgetbeheer. Ook wordt er voor hem een Schuldregeling aangevraagd, omdat al te voor zien is dat hij zijn schulden niet in drie jaar volledig kan afbetalen. Tot slot heeft hij aangegeven aandacht te willen hebben voor zijn problemen thuis. Hiervoor wordt hij doorverwezen naar het Maatschappelijk werk.

Al deze afspraken worden genoteerd in een plan van aanpak. Dit plan wordt ondertekend door de medewerker van de VKB en Joop zelf. Zo weten beide partijen wat er is afgesproken en zo kunnen ze elkaar er op aanspreken.

Adviesgesprekken

Als na een intake blijkt dat de cliënt lichte financiële problemen heeft (bijvoorbeeld slechts één kleine schuld), kan besloten worden om een adviesgesprek aan te vragen. Ook mensen die verwachten in de toekomst wellicht in de financiële problemen te geraken, kunnen (op eigen initiatief) een adviesgesprek aanvragen. Doel is cliënten te behoeden voor toekomstige financiële problemen. Normaliter zal de cliënt na de adviesgesprekken geen verdere hulp nodig hebben. Als blijkt dat dit wel het geval is, dan wordt er doorverwezen naar de VKB voor het stabilisatietraject (budgetbeheer / beschermingsbewind) en/of een schuldregeling of naar maatschappelijk werk voor psychosociale hulpverlening.

Kredietverstrekking

Inwoners uit het werkgebied van de VKB met een minimum inkomen of een beschadigd kredietverleden (BKR notering), kunnen bij de VKB terecht voor een lening voor bijvoorbeeld een kapotte wasmachine of een tegenvallende energierekening. Daarnaast worden door de VKB kredieten verstrekt voor het oplossen van (problematische) schulden in budgetbeheer of middels een schuldregeling.

Budgetbeheer

Budgetbeheer is het zwaartepunt in de dienstverlening van de VKB. Met een zogenaamde budgetbeheerrekening wordt het inkomen van de cliënten beheerd. Iedere maand worden de vaste lasten betaald, wordt gereserveerd voor aflossing op de schulden en krijgt de cliënt huishoudgeld. Budgetbeheer is altijd gekoppeld aan een lichte tot intensieve vorm van budgetcoaching en/of budgetbegeleiding.

Middels budgetbeheer wordt getracht de situatie van de cliënten te stabiliseren, alvorens de schulden aan te pakken. Hiermee wordt getracht de spreekwoordelijke 'kraan dicht te draaien, alvorens te gaan dweilen'. Doordat er een convenant met een woningbouwvereniging is gesloten, wordt voorkomen dat mensen die in budgetbeheer zitten, uit hun woning worden gezet. Zodra de situatie stabiel is, wordt getracht betalingsregelingen voor de schulden te treffen, waarbij de schulden 100% worden terugbetaald.

DE DAGELIJKE PRAKTIJK

Maria en Peter

Maria (42) en Peter (40) zijn getrouwd en hebben geen kinderen. In overleg met de VKB hebben ze besloten in budgetbeheer te gaan. Ze leven al geruime tijd van een uitkering en er zijn allerlei schulden ontstaan. Drie jaar geleden hebben ze een lening afgesloten om een auto te kopen. Nu zijn ze nog steeds bezig af te lossen, maar er zijn ook andere schulden bijgekomen. Ze zijn het overzicht volledig kwijt en het is zover gekomen dat ze al twee maanden de huur niet hebben betaald. Het uit handen geven van de financiën zal hun rust geven.

Tijdens het intakegesprek hebben ze machtigingen ondertekend. Deze worden verstuurd naar de instanties waar hun inkomen vandaan komt. Zodra het inkomen bij de VKB is ontvangen, wordt er een budgetplan gemaakt door de budgetconsulent. In dit plan is de doorbetaling van de vaste lasten opgenomen, waaronder die van de huur. Conform het convenant wordt daardoor een ontruiming voorkomen. Verder wordt er een vast bedrag aan huishoudgeld per week afgesproken. Tot slot wordt er geld gereserveerd voor de betaling van de schulden en een bedrag voor onvoorziene uitgaven.

Maria en Peter krijgen € 55,- huishoudgeld per week. Ze vinden het niet veel, maar ze weten nu wel waar ze aan toe zijn en kunnen zich ervan redden. Als ze extra geld willen voor bijvoorbeeld kleding of een verjaardag, bellen ze met hun budgetconsulent. In samenspraak met de consulent wordt er dan de week erna extra geld overgemaakt.

Beschermingsbewind

Voor sommige mensen is budgetbeheer met begeleiding of coaching alleen niet voldoende. Om deze mensen niet buiten de boot te laten vallen, voert de VKB tevens beschermingsbewind uit. Wanneer iemand als gevolg van lichamelijke of geestelijke beperkingen niet in staat is om zijn financiële belangen goed te behartigen, dan kan de VKB als bewindvoerder optreden. Na de verkregen rechterlijke toestemming, voert de VKB het beheer over de financiën van de betrokkene. Een verschil met budgetbeheer is dat de bewindvoerder verdergaande bevoegdheden heeft en ook bepaalde rechtshandelingen namens de cliënt mag verrichten (bijv. afsluiten van een verzekering). De bewindvoerder legt over het bewind jaarlijks verantwoording af aan de kantonrechter.

Budgetcoaching

Indien een budgetconsulent tot de conclusie komt dat een cliënt naast budgetbeheer tevens coaching nodig heeft om hem inzicht te geven in zijn financiële huishouding, dan wordt de cliënt voor budgetcoaching doorverwezen naar de afdeling Preventie van de VKB. Budgetcoaching is gericht op uitstroom van de cliënt uit het traject bij de VKB. Na afloop van de budgetcoaching zijn cliënten in staat om zelfstandig en op verantwoorde wijze hun financiën te beheren. Bij veranderingen in hun financiële situatie zijn ze in staat om hun inkomsten en uitgaven in balans te houden.

Budgetbegeleiding

Bij de budgetbegeleiding wordt het leerproces van de cliënt(en) ingang gezet. De cliënt(en) worden gemotiveerd en ondersteund in het verkrijgen van inzicht in de inkomsten en uitgaven, het voeren van een administratie en het afstemmen van de inkomsten en uitgaven zodat er geen nieuwe schulden ontstaan. Hierbij wordt bovendien gekeken naar de interactie tussen de materiële problematiek (de financiën en het aanvragen van voorzieningen) en de immateriële problematiek (de psychische oorzaken en gevolgen van het hebben van schulden). De cliënt is, of wordt gemotiveerd om zoveel mogelijk zelf een verandering in zijn situatie te weeg te brengen. Er wordt dus gewerkt aan gedragsverandering.

DE DAGELIJKE PRAKTIJK

Francien en Jacob

Francien (31) en Jacob (42) hebben 5 kinderen. Twee uit een eerder huwelijk van Jacob en drie van hun beide. Ze hebben eigenlijk al zolang ze zich kunnen herinneren, moeite gehad met de financiën. Nu krijgen ze hulp van de VKB. Ze zijn in budgetbeheer en er loopt een schuldregeling. Hiernaast krijgen ze budgetbegeleiding van het maatschappelijk werk.

Samen met de maatschappelijk werker bespreken ze hoe ze in de problemen zijn geraakt en hoe dit hun leven beïnvloedt. Nu ze in budgetbeheer zijn en de eerste zorgen weg zijn, kunnen ze leren een nieuwe start te maken. Ze leren de post open te maken en te ordenen, voorzieningen waar ze recht op hebben aan te vragen, maar ook beter met elkaar te praten over de financiën. In het verleden kregen ze er alleen maar ruzie over. Francien vond dat Jacob zijn twee oudsten te veel verwende en Jacob vond juist weer dat Francien de jongsten voortrok. Nu ze leren hierover te praten, is er meer duidelijkheid. Ze kunnen beter hun grenzen aangeven en hun aandacht over alle kinderen te verdelen. Ze bespreken samen wat ze gaan kopen van hun huishoudgeld en welke dingen ze zullen moeten afschaffen. Doordat er meer rust in huis is, meldt Jacob zich minder snel ziek op z'n werk en is het ook nog gezellig als hij thuis komt.

Schuldregeling

Indien blijkt dat schulden niet via budgetbeheer zijn op te lossen, heeft de VKB het instrument van de schuldregeling. Een schuldregeling kan bestaan uit een saneringskrediet of een schuldbemiddeling. In beide gevallen wordt op basis van de aflossingscapaciteit een saneringsvoorstel gedaan aan de schuldeisers. Indien de schuldeisers akkoord gaan met het voorstel, worden de schulden in één keer afgelost middels een saneringskrediet. De schuldenaar betaalt vervolgens het krediet in termijnen aan de VKB terug. Indien een saneringskrediet niet mogelijk is, wordt besloten tot een schuldbemiddeling. Hierbij vindt op basis van de aflossingscapaciteit gedurende 36 maanden een gedeeltelijke aflossing op de schuld plaats. Zowel bij een saneringskrediet als bij een schuldbemiddeling is er sprake van kwijtschelding van het restant van de vordering.

DE DAGELIJKE PRAKTIJK

Jan

Jan (45) heeft een totaalschuld opgebouwd van € 30.000,-. Hij heeft een inkomen van € 1.100,- per maand. Volgens de normen van de NVVK kan hij hiervan € 250,- per maand besteden aan de aflossing van zijn schulden. Hij kan dus in drie jaar een totaalbedrag van € 9.000,- sparen. Omdat het niet mogelijk is binnen drie jaar zijn totale schuld af te betalen, wordt bekeken of hij in aanmerking komt voor een saneringskrediet.

Dit blijkt het geval en de VKB gaat in onderhandeling met de schuldeisers. Er wordt een betalingsvoorstel van 30% van hun schuld aangeboden, tegen finale kwijting. Als de schuldeisers akkoord gaan met dit voorstel en dan verleent de VKB aan Jan een saneringskrediet van € 9.000,- (netto). Dit bedrag krijgt hij niet zelf op zijn rekening gestort, maar zal aan de schuldeisers worden uitgekeerd (30% van hun vordering, met kwijtschelding van het restant). Jan zal dan drie jaar lang € 250,- per maand aan de VKB gaan betalen en is na drie jaar schuldenvrij.

Psychosociale hulpverlening

Vaak speelt bij problematische schulden achterliggende psychosociale problematiek op verschillende leefgebieden. Andersom veroorzaakt het hebben van financiële problemen vaak ook psychosociale problematiek. Het is mogelijk dat de psychosociale problemen zich binnen de persoon zelf afspelen. Te denken valt dan aan bijvoorbeeld depressie, eenzaamheid, verslavingen of rouwverwerking. Vaak spelen er ook problemen tussen mensen onderling, bijvoorbeeld echtpaar-/relatieproblematiek en opvoedingsmoeilijkheden. Daarnaast kunnen de problemen zich ook in een nog groter verband afspelen, bijvoorbeeld moeite met het omgaan met instanties, het verkrijgen van werk, assertiviteit, het leren een actieve rol te spelen in de maatschappij.

Er is vrijwel altijd een grote verwevenheid tussen financiële en psychosociale problemen. Wanneer er alleen hulp wordt verleend op het financiële vlak, wordt hieraan voorbij gegaan. De psychosociale problemen kunnen zo'n grote rol spelen in het leven van mensen, dat de financiële oplossing geen kans van slagen heeft, of niet kan beklijven. Ook de psychosociale problemen zullen moeten worden behandeld, wil je tot een goed resultaat komen.

Psychosociale hulp is vaak noodzakelijk om een schuldhulpverleningstraject een duurzaam resultaat te geven, waarbij het gedrag en de leefsituatie van de cliënt blijvend zijn veranderd.

Afgifte Wsnp-verklaring

Indien tijdens een schuldregeling met de schuldeisers niet tot overeenstemming over de aflossing van de schulden kan worden gekomen, kan de VKB de cliënten helpen met een aanvraag voor toepassing van de wettelijke schuldsaneringsregeling. De VKB stelt het verzoekschrift voor toepassing van de Wsnp voor de cliënt op en dient dit bij de rechtbank in.

Nazorg

In het kader van de nazorg biedt het maatschappelijk werk een traject van zes gesprekken waarin de cliënt (opnieuw) leert omgaan met zijn huishoudbudget en het op orde brengen en houden van de gezinsadministratie, waarbij geen nieuwe schulden worden gemaakt en het huishoudbudget blijvend geïntegreerd is in het levenspatroon van de cliënt.

DE DAGELIJKSE PRAKTIJK

Erik

Erik (32) zit inmiddels 2 en half jaar in budgetbeheer. Zijn schulden zijn afgelost en hij wil eigenlijk zijn financiën zelf wel weer regelen. Aan de andere kant ziet hij er ook tegen op. Hij is in de schulden geraakt door zijn gokverslaving en doordat hij veel geld leende aan vrienden.

Via de Verslavingzorg heeft hij aan zijn verslaving gewerkt en geleerd beter 'nee' te zeggen tegen vrienden en verleidingen. Het is voor hem spannend om opnieuw zijn geld te gaan beheren. Samen met een maatschappelijk werker bespreekt hij de verschillen tussen zijn vroegere situatie en hoe hij er nu voor staat. Ze stellen samen doelen op die hij na zes gesprekken bereikt wil hebben. Samen maken ze een stappenplan om de doelen te bereiken. Hij heeft met zijn budgetconsulent van de VKB afgesproken dat hij maandgeld in plaats van weekgeld krijgt. Met het AMW bespreekt hij hoe hij dit geld gaat verdelen over de weken. Hij kan nu eindelijk weer aanbiedingen groot inslaan, maar moet dat financieel wel rond krijgen. Ook besluit hij een vast bedrag in de week aan huishoudgeld op te halen bij de bank en niet overal te pinnen, zodat hij overzicht houdt.

Als zijn vrienden langskomen en om geld vragen wordt het even spannend, maar hij heeft met de maatschappelijk werker besproken hoe hij op een vriendelijke manier toch kan blijven weigeren. Als hij van de VKB nog meer geld ter beschikking krijgt en ook zijn onregelmatige rekeningen moet gaan betalen, maken ze samen een maandbegroting. Erik gebruikt die om overzicht te houden en ervaart dat hij zelf in staat is zijn financiën te regelen. Door deze ervaringen groeit zijn zelfvertrouwen en kan hij uiteindelijk zijn budgetbeheer stoppen.

2 NOODZAAK ISHV

Hoewel het gebied van schuldhulpverlening zeer boeiend is, zetten we ons dagelijks vooral met hart en ziel in omdat er vanuit de samenleving een zeer grote vraag naar hulp bij het oplossen van schulden is. In dit hoofdstuk schetsen we de ernst van de problemen, allereerst op landelijk en vervolgens op regionaal niveau (werkgebied van de MDO/SWD en de VKB).

2.1 Landelijke problematiek

De belangrijkste landelijke ontwikkelingen zijn:

- Schulden onder jongeren en ouderen (65-plus) nemen toe;
- Roodstanden op betaalrekeningen stijgen;
- Hypothecaire leningen worden vaker gebruikt voor consumptie;
- Het bedrag aan uitstaande vorderingen neemt jaarlijks toe;
- Met name rekeningen die verband houden met zorgkosten blijven liggen;
- Verwacht wordt dat dit jaar de druk op de huishoudinkomens verder wordt vergroot door vorderingen van de belastingdienst inzake de huur- en zorgtoeslag;
- Stijging aanmeldingen schuldhulpverlening: 46.000 (2006);
- Sterk toegenomen complexiteit van de schuldsituaties;
- Internationalisering van schulden (via internet meer leningen in bijv. België);

Schulden onder jongeren en ouderen nemen toe
+ Hypotheek vaker gebruikt voor consumptie

2.2 Regionale problematiek

Recent heeft onderzoeksbureau KWIZ een tweetal onderzoeken naar de schuldenproblematiek in Noord-Nederland uitgevoerd. Enerzijds een onderzoek naar de situatie van de noordelijke provincies Groningen, Friesland en Drenthe.³ Anderzijds heeft een onderzoek plaatsgevonden naar de schuldenproblematiek in het werkgebied van de Volkskredietbank (noordoost Groningen).⁴ In onderstaande tabellen is een aantal cijfers uit deze onderzoeken weergegeven.

³ Hoog in het Rood, *Schuldenproblematiek in Noord-Nederland*, Groningen: KWIZ 2006.

⁴ Schulden in Noordoost Groningen, Groningen: KWIZ 2006.

Tabel 2. Stijging aanmeldingen schuldhulpverlening

	2003	2004	2005
Nederland totaal	34.500 (0,49%)	39.000 (0,55%)	43.000 (0,61%)
Noord-Nederland	5.877 (-)	5.913 (0,81%)	6.219 (0,86%)
N-O Groningen	1.115 (-)	1.347 (1,95%)	1.208 (1,76%)

(Percentages betreffen aantal aanmeldingen in verhouding tot totaal aantal huishoudens)

Tabel 3. Kenmerken bevolking

	Nederland	Noordelijke Provincies	Werkgebied VKB
Werkloosheid (2005)	7%	8%	13%
Arbeidsparticipatie (2005)	63%	60%	59%
Huishoud inkomen (2003)	100% (29.000)	92,7% (26.890)	87,4% (25.340)

Tabel 4. Kenmerken cliënten schuldhulpverlening 2006

	Nederland	Noordelijke Provincies	Werkgebied VKB
Aantal Schuldeisers	11,4	16,6	13,0
Gemiddelde Schuld	2.491	1.792	2.501
Totale schuld per cliënt	28.417	29.724	32.475

De belangrijkste conclusies die uit deze regionale onderzoeken getrokken kunnen worden, zijn:

- Er is in de Noordelijke provincies sprake van een hogere werkloosheid en een lagere arbeidsparticipatie;
- Het aandeel lager opgeleiden is in het Noorden hoger dan in Nederland als geheel;
- Het inkomensniveau in Noord-Nederland is het laagst van heel Nederland;
- De impact van kostenstijgingen van de eerste levensbehoeften is groter voor mensen in het noorden (waar de beurzen krupper zijn dan elders in het land);
- De schuldenproblematiek in de Noordelijke provincies is complexer dan in de rest van Nederland:
 - Het gemiddelde schuldbedrag is hoger en het aantal schuldeisers per cliënt is groter;
 - Het aantal mensen in het noorden dat in de Wsnp komt is hoger en een groter deel van de bevolking is aangewezen op budgetbeheer en budgetbegeleiding.
- Er is een vaste kern van inwoners (geschat op 2,5%) die onafhankelijk van een economische opleving structureel met financiële problemen te kampen heeft.

Hoofdconclusie: Door de (van oudsher) zwakke sociaal-economische omstandigheden in het Noorden, is de impact van financiële tegenvallers groter. Hierdoor is het risico op schulden hoger en is de bestaande schuldenproblematiek groter dan in de rest van Nederland.

Noordelingen zijn **kwetsbaarder** om in de schulden te raken en de **schuldenproblematiek** is in het noorden **ernstiger**

2.3 Onderzoek 'Geld en relatie'

In 2007 heeft het NIBUD onderzoek gedaan naar geld en relatie.⁵ De belangrijkste conclusies uit dit onderzoek zijn:

- Voornamelijk één persoon in een huishouding doet de administratie. Als die persoon wegvalt is het voor de ander vaak moeilijk het over te nemen;
- De helft van de stellen maakt afspraken over geld voor ze gaan trouwen / samenwonen;
- Meer dan de helft van de stellen heeft wel eens ruzie over geld. Het meest wordt er ruzie gemaakt over het bestedingspatroon van de partner;
- Bijna eenderde van de stellen heeft een gezamenlijke lening, maar van de stellen met een gezamenlijke lening had meer dan eenderde graag minder geleend om meer geld over te houden voor andere zaken.

Hoofdconclusie: Uit de onderwerpen huishoudelijke taken, kinderen, geldzaken, hobby, werk, religie en uitgaan, is geld het onderwerp waarover het meeste ruzie wordt gemaakt.

Geld is het onderwerp waarover binnen relaties het **meeste ruzie** wordt gemaakt

⁵ Geld en relatie, Utrecht: Nibud 2007.

2.4 Onderzoek 'Geldproblemen op het werk'

In juni 2006 heeft het NIBUD een onderzoek gepubliceerd naar geldproblemen op het werk.⁶ Dit onderzoek is gehouden onder P&O'ers en uit het onderzoek valt het volgende te concluderen:

- Het belangrijkste signaal op de werkvloer is loonbeslag;
- Éénderde van de P&O'ers verstrekt wel eens een lening aan een werknemer die financiële problemen heeft;
- Doorverwijzen gebeurt veelvuldig, zowel naar de schuldhulpverlening als naar het maatschappelijk werk. De P&O'er ervaart problemen als er lange wachttijden ontstaan bij deze instanties.

Hoofdconclusie: Een kwart van de P&O'ers ziet signalen die van invloed zijn op het dagelijks functioneren van de werknemer, zoals stressgevoeligheid en concentratieproblemen. Uiteraard zal dit uitval door ziekte tot gevolg hebben.

In een **25%** van de gevallen hebben schulden invloed op het dagelijks functioneren van de werknemer

2.5 Onderzoek 'Armoede en armoedebestrijding in Groningen'

Uit een onderzoek van het Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling Groningen van november 2006 in opdracht van Provinciale Staten van de provincie Groningen⁷ zijn de volgende conclusies af te leiden:

- Het percentage huishoudens met een laag inkomen ligt in de provincie Groningen relatief hoger dan het landelijk gemiddelde;
- 87% van de bijstandsgerechtigden heeft moeite met rondkomen. Meer dan de helft heeft van deze groep heeft zelfs grote moeite met rondkomen.
- 53% van de eenoudergezinnen geeft aan moeite met rondkomen te hebben;
- Er zijn ruim 50.000 Groningers die 'beperkt' maatschappelijk participeren. De helft van deze groep heeft moeite met rondkomen.

Hoofdconclusie: Éénderde van de totale bevolking in Groningen geeft aan grote moeite te hebben met rondkomen.

33% van de Groningse bevolking heeft (grote) moeite met rondkomen

⁶ Geldproblemen op de werkvloer, Een peiling naar activiteiten en informatiebehoeften van P&O'ers, Utrecht: Nibud/NVP 2006.

⁷ Armoede en armoedebestrijding in de provincie Groningen, Groningen: CMO Groningen 2006.

2.6 Onderzoek NIBUD-Één Vandaag

Uit een onderzoek van het NIBUD en Één Vandaag naar de beleving van armoede⁸ is gebleken dat:

- Bijna iedereen definieert armoede als het niet hebben van een goed verwarmde woning, warm eten en een vaste telefoon. In de praktijk blijken arme mensen echter eerder te kiezen voor de aanschaf van een huisdier, een auto of zelf een dvd-recorder, dan voor het warm stoken van de woning;
- Slechts 6 tot 7% van de mensen die zich arm voelen heeft de financiële middelen om sociaal actief te zijn;

Hoofdconclusie: Sociale participatie speelt een cruciale rol bij de beleving van armoede. Door het vergroten van de participatie voelt men zich minder arm.

Door **het vergroten** van
sociale participatie
voelt men zich **minder**
arm

⁸ Onderzoek naar armoede, Utrecht: Nibud/Één Vandaag 2007.

3 MAATSCHAPPELIJK RENDEMENT

Integrale Schuldhulpverlening kost geld, daar kunnen we niet omheen. Wat echter vaak onderbelicht blijft, is het maatschappelijk rendement van integrale schuldhulpverlening. Dit bestaat enerzijds uit het voorkomen van hoge maatschappelijke kosten en anderzijds uit het vergroten van het succes en het effect van andere gemeentelijke beleidsterreinen als re-integratiebeleid en het sociale activeringsbeleid. Een ander aspect dat genoemd kan worden als maatschappelijk rendement van ISHV is de toename van het welzijn van de schuldenaar en zijn directe (gezins)omgeving.

3.1 Voorkomen maatschappelijke kosten

Door ISHV worden hoge maatschappelijke kosten voorkomen. Deze kosten bestaan uit onderstaande zaken:

- kosten huisuitzetting;
- kosten bijzondere bijstand voor herhuisvesting;
- kosten van maatschappelijke opvang (dak- en thuislozen);
- kosten extra beroep op bijstand bij relatiebreuken;
- afsluitingsleed en kosten van gas, water en elektriciteit;
- voorkomen uitval personeel door ziekte.

3.1.1 Kosten huisuitzetting

Door het tijdig oplossen van schuldsituaties worden in het werkgebied van de MDO/SWD en de VKB jaarlijks minstens 200 woningontruimingen⁹ voorkomen. De gemiddelde kosten van een ontruiming bedragen € 7.500,- (waarvan uiteindelijk een groot gedeelte voor rekening van de gemeenten komt). Hierbij moet gedacht worden aan kosten van procedures, de feitelijke uitzetting, opslag van goederen en verlies aan huurinkomsten e.d. Door voorkoming van 200 huisuitzettingen kan hier dus worden gesproken van een jaarlijks rendement van minstens € 1,5 miljoen.

Maatschappelijk
rendement ISHV op
**voorkomen kosten
huisuitzetting:**
**minstens
€ 1,5 miljoen p/jr**

3.1.2 Kosten herhuisvesting

Niet alleen de kosten van de huisuitzetting worden door ISHV voorkomen, ook de daarmee direct samenhangende kosten van herhuisvesting moeten hierbij worden betrokken. Uiteraard is het doel van gemeenten om niemand op straat te laten

⁹ Aantal is gebaseerd op het Acantus jaarbericht 2005. Er zijn meerdere woningverhuurders in het werkgebied van de VKB en de MDO/SWD werkzaam, dus vermoedelijk ligt het werkelijke aantal voorkomen ontruimingen nog hoger.

Maatschappelijk rendement ISHV

staan, zodat er wanneer iemand wordt uitgezet, vervangende woonruimte gezocht moet worden. Daarbij wordt in de praktijk in een groot aantal gevallen een beroep op bijzondere bijstand gedaan voor de herhuisvestingskosten (kosten voor herinrichting, opslag inboedel e.d.). De kosten van herinrichting zijn voor gemeenten de grootste kostenpost (17%) van het totaal van uitgaven aan bijzondere bijstand.¹⁰

Uitgaande van de gemiddelde kosten van een aanvraag voor bijzondere bijstand in verband met herhuisvesting van € 1.500,- (indicatief), betekent dit dus dat hiermee (bij 200 voorkomen woningontuimingen per jaar) een kostenpost van € 300.000,- wordt voorkomen.

Maatschappelijk
rendement ISHV op
voorkomen kosten
herhuisvesting:

€ 300.000,- p/jr

3.1.3 Kosten maatschappelijke opvang

In een aantal gevallen (raming 10%) kan bij een huisuitzetting geen vervangende woonruimte worden gevonden. In deze gevallen moeten kosten voor maatschappelijke opvang (MO) gemaakt worden. Het verblijf in een MO-woonvoorziening, kost op jaarbasis € 35.000,- per bed¹¹. Hiervan betaalt de cliënt zelf circa € 6.000,- per jaar. Uitgaande van de 200 voorkomen ontruimingen, waarvan er in 20 gevallen dus geen MO geregeld hoeft te worden, levert dit het voorkomen van een kostenpost van $20 \times (\text{€ } 35.000 - \text{€ } 6.000) = \text{€ } 580.000,-$ per jaar op.

Zonder adequate schuldhulpverlening verblijft een dak/thuisloze minstens een jaar in de MO zonder perspectief op uitstroom. Indien effectieve schuldhulpverlening is toegepast, kan dit er toe leiden dat het verblijf kan worden verkort tot een half jaar.¹² Hierdoor kan zelfs in de gevallen waarin een ontruiming niet was te voorkomen (71 huisuitzettingen in 2005)¹³, met behulp van schuldhulpverlening alsnog een besparing worden gerealiseerd. Er vanuit gaande dat in 7 gevallen (10%) MO geregeld moet worden, zijn de kosten van deze opvang $7 \times (\text{€ } 35.000 - \text{€ } 6.000) = \text{€ } 200.000,-$ per jaar. Een verkorting van de duur met een half jaar levert dus € 100.000,- op.

Maatschappelijk
rendement ISHV op
voorkomen
kosten MO:

€ 580.000,- p/jr

Maatschappelijk
rendement ISHV op
verkorten duur MO:

€ 100.000,- p/jr

3.1.4 Kosten extra beroep op bijstand

Aangetoond is dat het hebben van uitzichtloze schulden niet zelden leidt tot een relatie- c.q. gezinsbreuk.¹⁴ In het geval van een dergelijke breuk, zal in de praktijk vaak een extra, tweeledig beroep op de bijstand gedaan worden. Aan de ene kant zal de vertrekkende partner een extra beroep op de bijstand doen omdat hij zich zal moeten herhuisvesten. Anderzijds zal de partner die geen eigen inkomen heeft qua inkomensondersteuning een beroep op de bijstand doen. Voor wat betreft de herhuisvestingskosten verwijzen we naar paragraaf 3.1.2. Voor wat betreft de inkomensondersteuning zal de gemeente een alleenstaanden of vaker nog een alleenstaande-ouder uitkering moeten verstrekken.

¹⁰ CBS, Financiële jaarstatistiek bijzondere bijstand 2002-2005.

¹¹ Kostprijsmodel Federatie Opvang, prijsniveau 2004.

¹² Integrale Schuldhulpverlening, *Handreiking voor gemeenten en uitvoerende instanties*, Utrecht / Den Haag: Landelijk Platform Integrale Schuldhulpverlening 2004, p. 28.

¹³ Acantus jaarbericht 2005. Er zijn meerdere woningverhuurders in het werkgebied van de VKB werkzaam, dus vermoedelijk ligt het werkelijke aantal huisuitzettingen, en daarmee het rendement nog hoger.

¹⁴ Geld en relatie, Utrecht: Nibud 2007.

Maatschappelijk rendement ISHV

In een aantal gevallen is een relatie- c.q. gezinsbreuk door ISHV - met name door de bemiddeling van AMW - te voorkomen. Dit voorkomt een beroep van de partner zonder inkomen op de bijstand. Bij een alleenstaande betreft dit een kostenpost van ongeveer € 7.500,- per jaar aan uitgaven voor bijstand en in geval van een alleenstaande-ouder € 10.500,-. Uitgaande van het voorkomen van 15 extra aanvragen voor bijstand¹⁵, levert dat een kostenvoordeel van jaarlijks € 142.500,- op. Hierbij zijn nog niet de uitvoeringskosten van de sociale dienst meegerekend.

Maatschappelijk
rendement ISHV op
**voorkomen extra
beroep op bijstand:**
€ 142.500,- p/jr

3.1.5 Kosten afsluiting gas, water en elektriciteit

Jaarlijks worden in het werkgebied van de VKB (naar schatting) 450 afsluitingen van gas, water en/of elektriciteit voorkomen. Gemiddeld kost een afsluiting van een nutsvoorziening € 500,-¹⁶. Er kan dus gesproken worden van een jaarlijks rendement van € 225.000,-.

Afgezien van de kosten van afsluiting is er uiteraard sprake van het nodige afsluitingsleed. Niet zonder reden is in november 2006 door de Minister van Economische Zaken een ministeriële regeling uitgevaardigd, inzake een verbod op afsluiting van elektriciteit en gas van kleinverbruikers tijdens de wintermaanden.

Maatschappelijk
rendement ISHV op
**voorkomen
afsluitingen gas, water
en elektriciteit:**
€ 225.000,- p/jr

3.1.6 Kosten uitval personeel door ziekte

Een onderzoek van het Nibud onder P&O'ers¹⁷ wijst uit dat ruim 70% van de P&O'ers het aantal werknemers met geldgebrek de afgelopen twee jaar heeft zien groeien. Het aantal loonbeslagen in organisaties met meer dan 500 werknemers is volgens 90% van de ondervraagden toegenomen. Naast het feit dat geldnood bij werknemers tot loonbeslag leidt, heeft het ook tot gevolg dat medewerkers meer gaan verzuimen en/of verzoeken om overwerk.

Uit het onderzoek van het Nibud blijkt dat in een kwart van de gevallen de P&O'ers signalen zien die invloed hebben op het dagelijks functioneren van de werknemer, zoals stressgevoeligheid en concentratieproblemen. Daarnaast heeft geldnood ook gevolgen voor de psychische staat waarin de werknemer verkeerd en logischerwijs ook voor de prestaties die de werknemer levert. Geldzorgen leiden vaak tot stress en slaapproblemen, welke de prestaties op het werk kunnen beïnvloeden. Daar komt volgens het Nibud ook nog bij dat een werknemer met geldproblemen gevoelig is voor fraude en diefstal.

¹⁵ Aantal is indicatief, in dit voorbeeld 5 alleenstaanden en 10 alleenstaande-ouder uitkeringen.

¹⁶ Gebaseerd op opgave van Essent en het Waterbedrijf Groningen. Uitgangspunt is een afsluiting buiten de woning, inclusief her aansluitingskosten en exclusief eventuele borg.

¹⁷ Geldproblemen op de werkvloer, Een peiling naar activiteiten en informatiebehoeften van P&O'ers, Utrecht: Nibud/NVP 2006.

Maatschappelijk rendement ISHV

Het is erg lastig harde cijfers te geven over de kosten van verzuim door een schuldsituatie. Gezien de gemiddelde kosten van een arbeidsdag ad. € 220,-¹⁸ mag worden aangenomen dat deze kosten aanzienlijk zullen zijn. Ter indicatie: bij het voorkomen van 1.600 ziekte-dagen per jaar¹⁹, wordt er € 352.500,- aan kosten bespaard.

Maatschappelijk
rendement ISHV:
**voorkomen uitval
personeel**

€ 352.500,- p/jr

3.1.7 Totaal voorkomen maatschappelijke kosten

Het totaal van de met de integrale schuldhulpverlening voorkomen maatschappelijke kosten bedraagt jaarlijks minstens:

■ kosten huisuitzetting	€	1.500.000,-
■ kosten herhuisvesting	-	300.000,-
■ kosten van maatschappelijke opvang	-	580.000,-
■ verkorten duur maatschappelijke opvang	-	100.000,-
■ kosten extra beroep op bijstand	-	142.500,-
■ afsluitingskosten van gas, water en elektriciteit	-	225.000,-
■ kosten uitval personeel door ziekte (indicatief)	-	352.500,-
Totaal financieel maatschappelijk rendement	€	3.200.000,-

**Totaal
maatschappelijk
rendement ISHV
minstens:**

€ 3,2 miljoen p/jr

Rendement per inwoner

Het werkgebied van de Volkskredietbank en de MDO/SWD heeft ongeveer 160.000 inwoners. Het totale rendement komt daarmee op minimaal € 20,- per inwoner. Ter vergelijking; de jaarlijkse kosten van de schuldhulpverlening door de MDO/SWD en de Volkskredietbank bedragen € 12,50 per inwoner.

**Maatschappelijk
rendement
per inwoner
minimaal € 20,-**

Vertaling naar landelijk rendement

Als we het rendement per inwoner zoals dit voor de Volkskredietbank en de MDO/SWD van toepassing is, doortrekken naar de landelijke situatie, dan kan - uitgaande van 16,5 miljoen inwoners - gesproken worden van een nationaal maatschappelijk rendement van minstens € 330 miljoen per jaar.

**Maatschappelijk
rendement landelijk:**

**€ 330 miljoen
per jaar**

3.2 Vergroten succes gemeentelijk sociaal beleid

Re-integratiebeleid

Op grond van de Wet werk en bijstand zijn gemeenten verplicht om zich in te spannen om mensen te activeren en aan het werk te helpen. Deze re-integratie verloopt gemakkelijker als schulden worden voorkomen of worden opgelost.

Als praktijkvoorbeeld kunnen o.a. dienen de cursussen 'Rondkomen kunt u leren' die door de afdeling Cursussen en Trainingen (onderdeel van de afdeling Preventie) zijn gegeven in de gemeenten Loppersum en Appingedam. Deze gemeenten bemerken in de praktijk dat het succes van hun re-integratiebeleid in een aantal gevallen werd belemmerd doordat er bij de betreffende cliënten sprake was van schuldenproblematiek.

¹⁸ Sociale monitor 2004, Voorburg/Heerlen: CBS 2007. Het gemiddeld uurloon in 2004 bedroeg € 18,18. Voor een werkdag komt dit neer op (8 uur á € 18,18) x 1,5 (inclusief werkgeverslasten) = € 220,-.

¹⁹ Indicatie gebaseerd op een cliëntenbestand van 2.000 personen en 0,8 ziekte-dag per cliënt per jaar.

De belemmering bestond enerzijds uit het feit dat de financiële problemen de cliënt afleiden van het gericht zoeken naar werk. Anderzijds was er het struikelblok van werkgevers die huiverig waren om mensen met schulden aan te nemen of in dienst te houden.

Beide gemeenten besloten de cursus in te zetten als aanvulling op het re-integratiebeleid voor mensen die volgens de gemeente tot de 'risicogroep' behoorden. De cursussen zijn naar volle tevredenheid van deze gemeenten afgerond. Bij de evaluatie van de cursus onder de cursisten gaf een aantal cursisten als aanbeveling een dergelijke cursus standaard aan te bieden aan mensen die in een uitkeringssituatie terechtkomen. Hierdoor zouden mensen worden behoed voor misstappen, waardoor minder mensen (bijvoorbeeld vanwege aanpassingsschulden) een beroep op schuldhulpverlening zouden hoeven doen.

**Re-integratiebeleid
slaagt beter na
schuldhulpverlening**

Indirect effect op sociaal beleid

In een aantal gevallen wordt (naast de inspanningen van de VKB) door de sociale dienst leenbijstand verstrekt om huisuitzetting te voorkomen. Deze leenbijstand is vervolgens niet of moeilijk inbaar indien de cliënt zich in een problematische schuldsituatie bevindt. In dergelijke situaties kan door het voeren van budget-beheer door de VKB er in de praktijk toch voor worden gezorgd dat de gemeente (een deel van) zijn verstrekte leenbijstand terug krijgt. Hiervoor zijn dan geen (kostbare) rechtsmaatregelen noodzakelijk.

3.3 Toename welzijn schuldenaar en omgeving

Het ministerie van SZW heeft onlangs de campagne 'Blijf Positief' gelanceerd. De campagne is bedoeld om mensen wakker te schudden en weerbaar te maken tegen de verleidingen van lenen. De titel van deze campagne is niet voor niets gekozen. Het kan letterlijk worden opgevat: ga niet rood staan op je bankrekening, maar ook figuurlijk: blijf je positief voelen als je schulden hebt.

Het hebben van schulden heeft dus niet alleen een economische kant, maar ook psychosociale aspecten. Een problematische schuldsituatie leidt daarom niet alleen tot economische schade, zoals in het voorgaande hoofdstuk is aangetoond, maar ook tot schade op sociaal en maatschappelijk terrein en op het gebied van gezondheids en re-integratie.²⁰

3.3.1 Sociaal

Op sociaal gebied leidt een slechte financiële situatie tot sociale uitsluiting. Mensen met financiële problemen hebben de neiging zich terug te trekken uit het sociale leven. Ze kunnen het zich financieel niet veroorloven mee te doen aan allerlei activiteiten die geld kosten, maar schamen zich ook vaak voor hun situatie. Ze verschijnen niet op buurt- school- en kinderfeestjes en trekken zich terug uit het sociale leven. Er ontstaat sociale uitsluiting.²¹

²⁰ Integrale schuldhulpverlening, Houten: Dick Haster 2005.

Uit een onderzoek van het NIBUD en Één Vandaag is gebleken dat 39% van de burgers met problematische schulden niet of nauwelijks deelneemt aan het maatschappelijk verkeer.²² De mensen waar ze wel mee omgaan bevinden zich vaak in een zelfde situatie als zij. De gezamenlijke slechte financiële situatie tekent de relaties met familie, buren, school en vrienden. Er spelen gevoelens van jaloezie en verwijten. Bij schulden verharderen de verhoudingen. De stress die het niet kunnen rondkomen met zich mee brengt, neemt de aard aan van een constante druk, van spanningen, depressiviteit, uitzichtloosheid. Er lijkt een verhoogde kans op tegenslagen en mislukkingen.

39% van de burgers met problematische schulden **neemt niet** of nauwelijks **deel aan het maatschappelijk verkeer**

Armoede drukt zijn stempel op kinderen. Kinderen uit arme gezinnen overtreden vaker de regels dan niet-arme kinderen, presteren ten opzichte van niet-arme kinderen minder, hebben een mindere gezondheidsstijl en genieten een minder goede opvoeding. Zij schamen zich voor hun armoede, worden er onzeker door.

Kinderen uit arme gezinnen:

- overtreden vaker de regels;
- presteren minder;
- hebben een mindere gezondheidsstijl;
- genieten een minder goede opvoeding;
- schamen zich;
- zijn onzeker.

Ouders gaan gebukt onder schuldgevoelens. Zij kunnen hun kinderen niet datgene geven wat ze zouden willen en wat ze denken dat er in een consumptie-maatschappij van hun wordt verwacht. Het is opvallend dat ouders gemakkelijker praten over de financiële problemen, dan over de kinderen. Ze voelen zich te kort schieten en willen hun kinderen koste wat het kost, buiten de financiële problematiek houden.²³

3.3.2 Maatschappelijk

Geldgebrek heeft ook invloed op het maatschappelijk functioneren van mensen. De persoonlijke ontwikkeling loopt vaak gebrekkig omdat er geen gebruik kan worden gemaakt van internet, de bibliotheek, kranten en bladen of musea. Dit gaat vaak ten koste van maatschappelijke participatie en het leveren van een actieve bijdrage aan de samenleving.²⁴

Geldgebrek veroorzaakt een **gebrekkige persoonlijke ontwikkeling**

Mensen met schulden hebben vaak een negatief zelfbeeld, voelen zich minder, zien zichzelf geen partij op de arbeidsmarkt en zien weinig perspectief om iets aan positieverbetering te doen. Zij geven zichzelf vaak de schuld van hun armoede.²⁵ Uit onderzoek blijkt dat dit in 79% van de gevallen zo is.²⁶ Door het negatieve zelfbeeld verkleinen zij de kans op de arbeidsmarkt.

Door schulden ontstaat een **negatief zelfbeeld** en een **verkleinde kans** op de **arbeidsmarkt**

3.3.3 Gezondheid

Zoals eerder vermeld, levert het niet kunnen rondkomen veel stress op. Men leeft in permanente staat van spanning en soms angst. Dit leidt onder meer tot slapeloosheid, moedeloosheid, apathie, wanhoop, maar ook tot agressie en weerstand. Stress heeft een negatieve weerslag op de gezondheid en leidt tot verhoogd medicijngebruik.

Schulden zijn **negatief** voor de **gezondheid** en ze **verhogen** **medicijngebruik**

²¹ Integrale schuldhulpverlening, Houten: Dick Haster 2005.

²² Onderzoek naar armoede, Utrecht: Nibud/Één Vandaag 2007.

²³ Methodisch werken in de sociaaljuridische hulp- en dienstverlening, Houten: Leo Witte 2006.

²⁴ Integrale schuldhulpverlening, Houten: Dick Haster 2005.

²⁵ Methodisch werken in de sociaaljuridische hulp- en dienstverlening, Houten: Leo Witte 2006.

²⁶ Onderzoek naar armoede, Utrecht: Nibud/Één Vandaag 2007.

Tevens kost gezonde voeding en een gezonde levensstijl ook geld. Mensen met problematisch schulden leven vaak van goedkope voedingsmiddelen, zijn daardoor vaker ziek en hebben minder weerstand. De relatie tussen inkomen en een slechte gezondheid is in diverse onderzoeken aangetoond. Inkomen is hierbij niet de enige, maar wel een essentiële factor.²⁷

Een **Gezonde levensstijl is te duur** voor mensen met schulden

3.3.4 Re-integratie

Als mensen met een uitkering terug moeten worden geleid naar werk, werpt het hebben van schulden soms belemmeringen op. Mensen moeten reizen en goed gekleed gaan om op een sollicitatiegesprek te kunnen. Verder leidt een perspectiefloze schuldensituatie soms tot demotivatie omdat al het extra verdiende geld toch naar de deurwaarders of de schuldeisers gaat. Wanneer er perspectief is op een schuldenvrije toekomst, wordt de investering in het krijgen van werk een stuk aantrekkelijker.²⁸

Schulden **demotiveren** en **belemmeren** daardoor **re-integratie**

HUISUITZETTING

Wanneer iemand in een problematische schuldensituatie geen gebruik maakt van de ISHV en dit uiteindelijk leidt tot een huisuitzetting, versterkt dit de problemen op alle genoemde gebieden.

Sociaal/maatschappelijk:

Uitzetting, maar ook afsluiting van gas- en licht is een aantasting in de basiszekerheden van het bestaan van een mens. Wanneer dat op losse schroeven komt te staan, zijn de psychosociale gevolgen zeer ernstig. Bij een ontruiming wordt een gezin onvrijwillig uit zijn sociale context gehaald, en moet het worden opgevangen in een noodopvang of bij familie. Dit gaat met zeer veel stress gepaard. De steun van de omgeving valt weg, de kinderen moeten vaak naar een andere (tijdelijke) school, weg van hun vriendjes en vriendinnetjes.

Gezondheid/re-integratie:

Wanneer iemand werk heeft zal het veel moeilijker zijn, zijn baan te behouden. Alleen de bereikbaarheid van de werkplek kan al een groot probleem zijn. De stress neemt toe en dus wordt de gezondheid aangetast en mocht iemand al in een re-integratietraject zitten dat is het zeer de vraag of dit doorgang kan gaan vinden. Wanneer een gezin uiteindelijk ergens anders nieuwe huisvesting vindt, zal iedereen eerst weer zijn plekje moeten vinden, voordat er een nieuwe start gemaakt kan worden.

3.3.5 Rendement ISHV: toename welzijn schuldenaar/omgeving

Sociale uitsluiting en het niet participeren op de arbeidsmarkt, kosten de maatschappij uiteindelijk veel geld aan uitkeringen, extra scholing, medicijnen, extra uitval door ziekteverzuim etc. Bovenstaande schets van de gevolgen van een huisuitzetting, de psychosociale aspecten hiervan en de gevolgen van het functioneren in de maatschappij, maakt duidelijk dat de resultaten van goede ISHV niet alleen van financiële aard zijn.

²⁷ Integrale schuldhulpverlening, Houten: Dick Haster 2005.

²⁸ Integrale schuldhulpverlening, Houten: Dick Haster 2005.

Sociaal:

Op sociaal gebied wordt er door ISHV stabiliteit gecreëerd in de financiële situatie. Hoewel de cliënten nog steeds van weinig geld moeten rondkomen, is de financiële situatie wel helder in kaart gebracht en wordt er gewerkt aan een oplossing van het probleem. Doordat er duidelijkheid is gekomen in bijvoorbeeld de betaling van de vaste lasten, valt de druk weg van een dreigende ontruiming of afsluiting. Doordat mensen weten hoeveel huishoudgeld ze te besteden hebben, ontstaan er minder ruzies over de uitgaven. Minder ruzies over geld betekent meer rust in het gezin, hetgeen uiteraard ten goede komt van de kinderen.

ISHV zorgt voor **stabiliteit en rust** en biedt **toekomstperspectief**

ISHV biedt mensen bovenal een nieuw toekomstperspectief. Omdat mensen ervaren dat het mogelijk is om een schuldenvrije toekomst op te bouwen, krijgen ze nieuwe energie, waardoor ze in staat zijn om ook op andere levensgebieden hun leven vorm te geven.

Maatschappelijk:

Op maatschappelijk gebied wordt de wereld groter dan het eigen gezin. Mensen werken aan een oplossing en voelen dat ze steeds meer grip op hun eigen leven krijgen. Doordat er gewezen wordt op aanvullende voorzieningen en geholpen wordt bij het aanvragen van die voorzieningen, kunnen mensen weer lid worden van bijvoorbeeld een bibliotheek of sportvereniging. De maatschappij wordt meer bereikbaar, het zelfvertrouwen groeit.

ISHV zorgt voor **grip op het leven en kansen** om weer **mee te doen**

Gezondheid:

Op gebied van gezondheid leven mensen niet meer onder de dagelijkse stress die schulden met zich mee brengen. De angst voor de komst van de deurwaarder verdwijnt, de wanhoop neemt af. Men slaapt weer beter en gaat beter voor zichzelf zorgen. Dit leidt tot een betere gezondheid, zowel lichamelijk als psychisch.

ISHV zorgt voor **minder stress en angst**

Re-integratie:

Op het gebied van re-integratie neemt de kans op het slagen van dit traject toe. De focus hoeft niet meer gericht te zijn op het overleven, maar kan gericht zijn op een zinvolle invulling van de toekomst. De kans op werk wordt groter omdat het zelfvertrouwen is toegenomen. Men is in staat om aandacht te geven aan het vinden en behouden van werk en de financiële beloning komt ten goede aan de cliënt zelf en hij vloeit niet weg naar de schuldeisers.

ISHV **vergroot zelfvertrouwen** en de **kans op re-integratie**

Kortom:

De psychosociale gesprekken, de budgetbegeleiding, het budgetbeheer en de schuldregeling, leiden samen tot stabilisering van de situatie, aandacht voor de beleving van de schuldensituatie, het vergroten van het zelfbeeld en de zelfredzaamheid van de cliënt. Bij een geslaagd ISHV-traject hebben de cliënten geleerd weer vertrouwen te hebben in hun eigen mogelijkheden. Ook stabiliteit in het gezinsleven heeft grote gevolgen voor de opvoeding en scholingskansen van de kinderen, waardoor een nieuwe generatie meer kans heeft op een betere toekomst.

ISHV leidt tot een **stabiele (gezins) situatie** en biedt **kansen** op een **betere toekomst**

4 CONCLUSIES

- Zowel landelijk als regionaal is er een sterke toename in de schuldenproblematiek, met name bij zowel jongeren als bij ouderen;
- Integrale Schuldhulpverlening (ISHV) stelt de situatie van de cliënt centraal en gaat uit van een cliëntgerichte aanpak;
- De methodische en integrale aanpak van ISHV door MDO/SWD en de Volkskredietbank is in de praktijk effectief en doelmatig. 75% van de cliënten is via budgetbeheer binnen 2 ½ jaar schuldenvrij. De overige 25% wordt middels een schuldregeling opgelost. Na het traject is de cliënt zelfstandig in staat zijn financiën te beheren en weer in de maatschappij te participeren en op de arbeidsmarkt deel te nemen. Eventuele belemmeringen voor re-integratie zijn hiermee weggenomen. De belangrijkste graadmeter voor de effectiviteit van de integrale aanpak is het recidivepercentage dat rond de 4% ligt;
- Niet oplossen van schulden is op korte termijn goedkoper maar op lange termijn aanzienlijk duurder. Het niet of beperkter uitvoeren van ISHV brengt op andere terreinen enorme kosten met zich mee;
- Het financiële maatschappelijk rendement van ISHV overstijgt ruimschoots de kosten van schuldhulpverlening:
 - € 2 miljoen voldoende voor effectieve schuldhulpverlening in de regio noordoost Groningen (€ 200 miljoen landelijk);
 - Maatschappelijk rendement ISHV bedraagt in de regio noordoost Groningen jaarlijks minimaal: € 3,2 miljoen (€ 330 miljoen landelijk).
- Het maatschappelijk rendement bestaat tevens uit een toename van het welzijn van de schuldenaar en zijn omgeving, bestaande uit:
 - stabilisering van de situatie;
 - het vergroten van het zelfbeeld en de zelfredzaamheid van de cliënt;
 - het vergroten van de kans op het vinden of behouden van werk;
 - het bevorderen van maatschappelijke participatie;
 - meer kans op een betere toekomst voor een nieuwe generatie.
- ISHV vergroot het succes van gemeentelijk sociaal beleid. Eventuele belemmeringen voor re-integratie worden door ISHV weggenomen. Daarnaast leidt ISHV tot een betere gezondheid, zowel lichamelijk als psychisch, waardoor uitval door ziekte als gevolg van schulden wordt voorkomen.

Zie paragraaf 2.1 + 2.2

Zie paragraaf 1.3

Zie paragraaf 3.1

Zie paragraaf 3.1.7

Zie paragraaf 3.3

Zie paragraaf 3.2 + 3.3

Hoofconclusie:

Investeren in Integrale Schuldhulpverlening verdient zich ruimschoots terug en Integrale Schuldhulpverlening vergroot het succes van gemeentelijk sociaal beleid.

5 AANBEVELINGEN

In de inleiding van deze notitie werd de discussie omtrent financiering van schuldhelpverlening aangehaald. Om een constructieve bijdrage te leveren aan deze discussie, doen wij in de volgende paragrafen een aantal aanbevelingen.

5.1 Ontwikkel een lange termijn visie

De organisatie van ISHV door de MDO/SWD en de Volkskredietbank is al jaren productief en cliëntgericht. Blijf echter oog houden voor nieuwe ontwikkelingen in de maatschappij en probeer daarop te anticiperen. Er is sprake van een toename van de schuldenproblematiek, een verhoogde kwetsbaarheid voor verschuldiging in noordoost Groningen, een toenemende complexiteit van de samenleving (die vooral voor ouderen (55+) moeilijkheden zal veroorzaken) en een vaste kern van inwoners die structureel in de problemen zit.

Er kan een vergelijking met de aanschaf van een brandweerauto gemaakt worden. Een dergelijke aanschaf is niet goedkoop en iedereen hoopt er nooit gebruik van te hoeven maken, maar als de nood aan de man is, dan kun je niet zonder een (goed onderhouden) brandweerauto.

Onze aanbeveling is daarom om een lange termijn visie op schuldhelpverlening te verankeren in het gemeentelijke beleid en om financiële ruimte te creëren in de gemeentebegroting voor het uitvoeren van deze visie. Daarnaast raden wij aan om te proberen binnen de gemeentebegroting en/of jaarrekening concreet aan te geven wat het (verwachte) maatschappelijk rendement van ISHV gaat worden/is geweest.

Het ontwikkelen van een consistente lange termijn visie op integrale schuldhelpverlening is daarom noodzakelijk.

Een **lange termijn visie** is **noodzakelijk**

5.2 Benoem een 'speerpunt-ambtenaar'

Benoem per gemeente een zogenaamde 'speerpunt'-ambtenaar, die zich bezighoudt met armoedebelief (waaronder schuldhelpverlening). Deze ambtenaar zal een coördinerende en regierol vervullen, om zodoende ook vanuit de gemeente de integrale aanpak vorm te geven. Deze ambtenaar zal tevens een rol kunnen hebben in het (met de overige partijen) inzichtelijk maken van het maatschappelijk rendement van ISHV (in de begroting/jaarrekening).

Benoem een **speerpunt ambtenaar**

5.3 Integreer ISHV binnen WMO-beleid

- Zorg ervoor dat er al in WMO-loket aandacht voor signalering van schulden is (hoe eerder, hoe beter). Stel hieromtrent expliciet een vraag aan iedere cliënt.
- Neem ISHV op binnen het WMO-beleid op onderstaande prestatievelden:
 - **Prestatieveld 2**
 - Omschrijving: Op preventie gericht ondersteuning van jeugdigen met problemen moet opgroeien en van ouders met problemen met opvoeden.
 - Toelichting: Steeds meer jongeren hebben grote schulden. Het leren omgaan met budgetten is een belangrijk onderdeel van de opvoeding. Het is van belang dat ook ouders ondersteuning krijgen bij de financiële opvoeding van hun kinderen. Hiermee wordt voorkomen dat schulden van generatie op generatie worden 'doorgegeven'.
 - WMO en ISHV: Produkten die passen binnen dit prestatieveld zijn: Voorlichting op middelbare scholen, lespakket 'Kostdat?!?!', deelnemer jongerencampagne 'Jouw schuld=jouw schuld', Budgetcursus voor jongeren door het AMW in samenwerking met de VKB (in ontwikkeling).
 - **Prestatieveld 3**
 - Omschrijving: Het geven van informatie, advies en cliëntondersteuning.
 - Toelichting: Schulden zijn een maatschappelijk en sociaal vraagstuk. Advies en ondersteuning rond het voorkomen en hebben van schulden zijn essentieel.
 - WMO en ISHV: Produkten die passen binnen dit prestatieveld zijn: Toeleiding (ook door Infowinkel), Adviesgesprekken, Budgetbegeleiding, Budgetcoaching, Nazorg.
 - **Prestatieveld 5**
 - Omschrijving: Het bevorderen van deelname aan het maatschappelijk verkeer en van het zelfstandig functioneren van mensen met een beperking of een chronisch psychisch probleem, en van mensen met een psychosociaal probleem.
 - Toelichting: Schulden zijn een belangrijke belemmering voor deelname aan de maatschappij.
 - WMO en ISHV: Produkten die passen binnen dit prestatieveld zijn: Psychosociale begeleiding, cursus 'Rondkomen kunt u leren' (in het kader van re-integratietraject).

- **Prestatieveld 8**

- Omschrijving: Het bevorderen van openbare geestelijke gezondheidszorg, met uitzondering van het bieden van psychosociale hulp bij rampen.
- Toelichting: Cliënten gaan uit van hun eigen situatie. De cliënt met schulden ziet dat vaak als een groot probleem en wil daarbij eerst worden geholpen alvorens psychische hulp te ontvangen.
- WMO en ISHV: Door ISHV wordt een financiële oplossing geboden, zodat er daarna ruimte is voor psychosociale hulpverlening. Passend binnen dit prestatieveld is ook de huidige deelname van AMW en VKB aan OGGZ-overleggen.

- **Prestatieveld 9**

- Omschrijving: Het voeren van verslavingsbeleid.
- Toelichting: Veel verslaafden hebben schulden. Het leren omgaan met geld en het op zijn minst bevroren van schulden vormen belangrijke onderdelen van de resocialisatie van de verslaafden.
- WMO en ISHV: Produkten die passen binnen dit prestatieveld zijn: Budgetbeheer. Hiernaast wordt doorverwezen voor hulp naar Verslavingszorg Noord Nederland. Na deze hulpverlening kunnen schulden worden opgelost.